

Словенска терминологија данас

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SCIENTIFIC MEETINGS

Volume CLXVII

DEPARTMENT OF LANGUAGE AND LITERATURE

Book 28

SLAVONIC TERMINOLOGY TODAY

Accepted at the 5th meeting of the Department of Language and Literature
of 30th May, 2017, on the basis of reviews presented by *Predrag Piper*
and *Rajna Dragičević*

Editors

PREDRAG PIPER, full member of the Academy
Dr VLADAN JOVANOVIĆ

BELGRADE

2017

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXVII

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Књига 28

СЛОВЕНСКА ТЕРМИНОЛОГИЈА ДАНАС

Примљено на V скупу Одељења језика и књижевности
од 30. маја 2017. године, на основу реферата
академика *Предрага Пипера* и проф. др *Рајне Драгићевић*

Уредници

академик ПРЕДРАГ ПИПЕР

др ВЛАДАН ЈОВАНОВИЋ

БЕОГРАД

2017

Издају
Српска академија наука и уметности
и
Институт за српски језик САНУ

Уређивачки одбор

Предраг Пипер, редовни члан САНУ, Слободан Реметић, редовни члан АНУРС,
проф. др Мато Пижурица, проф. др Срето Танасић, проф. др Софија
Милорадовић, проф. др Рајна Драгићевић, доц. др Исидора Бјелаковић,
проф. др Викторија Людвигівна Иващенко, проф. др Сергей Викторович
Гринев-Гриневић, др Сергей Дмитриевич Шелов, prof. dr Ewa Wolnicz-Pawłowska,
к. ф. н. Вячеслав Константинович Щербин, др Марина Спасојевић и
др Владан Јовановић

Рецензенти појединачних радова

проф. др Слободан Реметић, редовни члан АНУРС, проф. др Гордана Јовановић,
проф. др Мато Пижурица, проф. др Људмила Поповић, проф. др Срето Танасић,
dr Peter Weiss, prof. dr Ewa Wolnicz-Pawłowska, проф. др Рајна Драгићевић,
проф. др Душко Витас, проф. др Сергей Викторович Гринев-Гриневић,
проф. др Софија Милорадовић, проф. др Александар Милановић, др Марта
Бјелетић, др Снежана Петровић, др Викторија Людвигівна Иващенко,
доц. др Исидора Бјелаковић, к.ф.н. Вячеслав Константинович Щербин,
др Владан Јовановић

Лектор и коректор радова на српском језику
Марија Селаковић

Коректура резимеа на енглеском језику
Clare McGinn Zubac

Превод и коректура резимеа на руском језику
Свејлана Гољак, Эльвира Анатольевна Сорокина

Коректура радова на руском језику
Эльвира Анатольевна Сорокина

Припрема за штампу
Милан Тасић

Тираж 400 примерака

Штампа
Службени гласник, Београд

ЛЕКСЕМЕ ИЗ ОПШТЕГ ЛЕКСИЧКОГ ФОНДА КАО ТЕРМИНИ У СФЕРИ ПРАВОСЛАВНЕ ДУХОВНОСТИ*

Ружица С. Левушкина**

У овом раду говори се о лексици из општег лексичког фонда која функционише као термилошка у оквиру сфере православља. Најпре се наводе битне опште особине лексике ове области. Лексеме које су материјал за истраживање класификују се у четири групе и наводе се карактеристични примери. Показује се да су неке лексеме изразито вишезначне, има и примера синонимије и варијантности, а у сфери тријадологије експлицитно се објашњава семантика појединих лексема из општег лексичког фонда које функционишу као термини. Неке лексеме су термини само у одређеним морфолошким облицима: множини и одређеном придевском виду. Највећи део њих су у саставу термилошких и(ли) ономастичких синтагми.

Кључне речи: лексика из општег лексичког фонда, терминологија сфере православне духовности, термин, лексема, термилошка синтагма, секундарно значење, вишезначност

1.0. Када се говори о терминима и термилошким системима у оквиру лексике из сфере православне духовности, потребно је најпре истаћи неке специфичности овог лексичког слоја важне за разматрање дате проблематике.

1.0.1. Православна духовност заснована је на Јеванђељу, учењима Светих отаца, Светом предању и одлукама васељенских сабора и у њој постоје утврђене догме у које се не уносе измене, што се на један добар део ове терминологије одражава њеном зафиксираношћу и непроменљивошћу¹ (за разлику од других научних терминологија, где је стално присутно и очекивано продубљивање знања, повезано са постојаним стремљењем ка новим открићима). „У формирању и развоју конфесионалне лексике примарно значење има **конзервативно-рестаурациони приступ** [...] Црква [...] стреми чувању верности својим основама и реформаторски процеси који происходе у

* Рад је настао у оквиру пројекта 178009 *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, који у целини финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије.

** Институт за српски језик САНУ, Београд; ruzica.bajic@isj.sanu.ac.rs;
ruzica9352@hotmail.com

¹ Ово се односи на терминологију догматике без изузетка, а на друге термилошке подсистеме ове области у највећој мери.

њеним оквирима окренути су **не ка будућности** која је повезана с идејом прогреса, него **уназад**, ка изворима вероучења“ (в. Алексејева 2013: 318).

1.0.2. Православна духовност није ни струка ни наука². Такође, многе термине из сфере православне духовности користе не само професионалци већ и било који говорник српског језика православне вероисповести па и шире³. Примећено је да „за (велику – прим. наша) већину људи вера није професија“ (Бугајова 2008: 29) и са овим се сви можемо сложити. Из тог разлога, између осталог, поједине термине из сфере православне духовности, поред осталих и оне који су уједно и лексеме из општег лексичког фонда – лексикографи нису ни квалификовали⁴ као такве, тј. у описним речницима српског језика дефинишу се без квалификатива⁵.

1.0.3. Ипак, пошто је терминологија и „систем јединица специјалне номинације дате предметне области“ (Авербух 2006: 17), а термини фигурирају као такви управо у оквирима лексике језика за специјалне циљеве, а не у оквирима лексике неког природног језика у целини (в. Лејчик 2012: 32), многе лексеме из области православне духовности називамо и сматрамо их терминима. У доброј мери сачињавају и затворен термилошки систем.

1.1.0. За овај рад, из прикупљених за потребе израде одбрањене докторске дисертације посвећене лексици из сфере православне духовности уопште (Бајић 2013) – издвојено је 125 лексема из општег лексичког фонда и у даљем тексту настојаћемо да их класификујемо и објаснимо неке њихове специфичности⁶.

1.1.0.1. Под лексемама из општег лексичког фонда у савременом српском језику подразумевамо лексеме углавном домаћег (словенског) порекла које користе у свакодневној употреби и за уобичајене сврхе говорници српског језика и које су у својим примарним значењима стилистички и експресивно неутралне, неспецијалне. Закључено је да је (чак – прим. наша) огромна већина лексичких јединица које ми данас сматрамо терминима **ѝосѝала** таква на тај начин што су ове лексичке јединице унете у терминологије или

² Једна од дефиниција терминологије гласи да је то лингвистичка дисциплина која проучава „речи које се користе у некој струци или науци“ (Драгићевић 2007: 20).

³ У литератури се наводи да су они који користе термине професионалци који се баве струком о којој је реч и да је употреба термина ограничена на разговоре у којима се разматрају специјалне теме (в. нпр. Кабре 1998: 36).

⁴ Уобичајени квалификативи за овакве лексеме у *Речнику срѝскохрваѝског књижевног и народног језика* САНУ (у даљем тексту РСАНУ) јесу: *рлг. (религиозно)* и *цркв(ено)*, ређе *правосл(авно)* или *ѝеол(ошки)*.

⁵ Већ је примећено да су многи термини из ове сфере у *Речнику срѝскохрваѝског књижевног језика* Матице српске (у даљем тексту РМС) „остали без икаквог знака који би указивао на област којој припадају“ (Вуковић 2002: 274).

⁶ Због ограниченог обима рада, није могуће све лексеме наводити и подрбно анализирати. Представимо карактеристичне примере.

терминосистеме из сфере неспецијалне лексике (в. Лејчик 2012: 28). Лексичке јединице терминосистема који покрива сферу православне духовности у овоме не само да нису изузетак него и – због напред наведених разлога – предњаче.

1.1.1. Од укупно 125 лексема, највећи број (54) представљају делове терминолошких (двочланих, трочланих и вишечланих) синтагми. Ако стоје самостално, лексеме као што су, на пример, *мајка, вечера, њлач, долазак, дрво, живоји, уље, крв, гроб, земља, недеља, глув, огањ, знак, име, дар, човек, вода* – нису термини, већ припадају општем лексичком фонду. У следећим синтагмама представљају термине: *Тајна вечера*⁷, *њлач Мајке Божије, Други Христов долазак, дрво живоји, освећено (свѣио) уље, Крв Христова, свѣији гроб, Христов гроб, обећана земља, сиройусна недеља, глува недеља, огањ неугасиви, крсни знак, крсно име, знамено име, Часни дарови, сѣари (нови) човек, свѣија вода* итд. Потоња именица, *вода*, на пример, члан је неколико термина: *свѣија вода, крѣовданска вода, богојављенска вода, освећење воде* итд.

1.1.1.1. Један део ових лексема су делови агионима: еортонима (*Велика субојиа, Велики уѣорак, Велика недеља, Силазак Духа Свѣиога на аѣосѣоле, Бадњи дан*); теонима (*више (највише) биће, Син Божији*), теотоконима *Мајка Божија* и агиотопонима (*Свѣија земља, Маслинска гора*).

1.1.2. Укупно 35 лексема испитиваног материјала јављају се у терминолошким системима лексике из сфере православне духовности само у својим секундарним значењима (*јагње, ваздух, знамење, венац, власѣи, глава, дуг, истина, зашѣиѣиѣник, збор, одговарати, сунђер, досѣојансѣиво, муж, нада, ѣоклон, ѣраведан, оѣрашѣиаѣи, сѣасиѣи, кошуља, лађа, брод, лице, смирење, ѣравило, час, ѣад, ѣоѣлоѣи* и др.).

1.1.2.1. На пример, лексема *ѣравило* (понекад у саставу дволексемског термина *молиѣвено ѣравило*) означава „скуп изабраних молитава (ређе једна молитва) које човек произноси у одређено време сваког дана“. Лексема *знамење* у једном од секундарних значења (9. у РСАНУ) односи се на обредно-црквену радњу: цркв. *давање ѣривременог имена деѣѣѣу ѣре криѣѣења, осмог дана ѣо рођењу*. Лексема *истина* има чак четири религијска секундарна значења⁸, од којих ниједно није забележено у постојећим описним речницима српског језика⁹.

⁷ Овде и даље у примерима терминолошких синтагми, лексеме из општег лексичког фонда су подвучене.

⁸ Опширније о овој лексеми, као и о неким другим лексемама из општег лексичког фонда у функцији теолошких термина у енглеском и српском језику в. Кнежевић 2013: 115–116.

⁹ Ради се о ускостручном теолошком термину коме и није место у овим речницима. Исто важи и за поменуто значење лексеме *ѣравило* које такође није забележено у главним описним речницима савременог српског језика.

1.1.2.2. Секундарна, термилошка значења ових лексема понекад је тешко дефинисати. Из догматских разлога некада је неопходно прецизније изражавање и семантика појединих лексема из општег лексичког фонда постаје предмет теолошке дискусије¹⁰, на чему се овде не можемо задржавати. Поменућемо пример лексеме која не припада догматици: *смирење*. Ово је термин који је један од најважнијих чланова термилошког система „врлине“. Чак ни свети Јован Лествичник, који је у свом делу *Лествица* најподробније описао и врлине и страсти човека, не прецизира шта је то ова врлина, називајући је *безименом благодаћу душе* (Јован Лествичник 2000: 137). Ипак, већина се слаже да врлину *смирења* имају они који су *сиромашни духом* (Јев. по Мат. 5, 3), тј. они који себе искрено сматрају горим од свих и свако своје добро приписују не себи, него Богу¹¹, без Кога се не може чинити ништа (Јев. по Јов. 15, 5). Смирeње је, дакле, врлина која се задобија кроз познање својих немоћи.

1.1.3. Постоје лексеме које се у овој врсти терминологије јављају и у оквиру двочланог или вишечланог термилошког споја, а такође, истовремено, и у једном (или више њих) од својих секундарних значења. Таквих лексема је у нашем материјалу 33. На пример, лексема *закон* је члан термилошке синтагме *закон Божији*, а у једном од својих секундарних значења (према РСАНУ, значење 4.) је синоним са „вера, религија“. Лексема *слово* је у једном од својих секундарних значења теоним *Слово*¹², а уз лексему *Божије* (тј. *Слово Божије*) јавља се као синоним са *Светио њисмо*, *Библија*, па и *Јеванђеље*. Лексема *завей* у секундарном значењу 4. (према РСАНУ) тумачи се као „слава или преслава уопште“, док са лексемама *стїари* и *нови* означавају делове Библије.

1.1.3.1. У овој групи су и лексеме које са другим члановима термилошких синтагми служе као етикетни клишеи или се употребљавају као термини за ословљавање. Такве су лексеме *браїи* и *сесїра* које, поред тога што у секундарним значењима означавају „члана истог манастирског братства/сестринства“¹³, функционишу и као делови етикетних клишеа (*драга*) *браћо* и

¹⁰ На пример, Критски сабор, одржан у јуну 2016. године – на коме су присуствовали представници већине православних цркава света – изазвао је и током припрема и после њега – веома живу писмену и усмену дискусију у којој је изразито дошло до изражаја ово о чему говоримо. Сматрамо да би лингвистичка анализа ових докумената донела интересантне резултате управо о лексички из општег лексичког фонда у термилошкој функцији.

¹¹ Чини нам се да би израз *сиромашан духом* могао бити тема и за посебно истраживање. Запитали смо се, узевши у обзир ово што смо рекли, да ли би, парадоксално, значење лексеме *сиромашїво* у овом контексту могло да буде једнако антониму *богаїсїво*. Иначе, у већини описних речника и српског и руског језика, колико је нама познато, израз *сиромашан духом* неправилно се дефинише (У РСАНУ, уз именицу *дух*, овај израз дефинисан је овако: *умно ограничен, неїросвећен (обично їодразумевајући и безазленосїи, доброїу)*).

¹² РМС и Речник српскога језика (у даљем тексту РСЈ) не бележе ово значење.

¹³ Ово значење бележи РСАНУ као секундарно (4.б.) код одреднице *браїи*, док код одреднице *сесїра* у РМС и РСЈ није констатовано.

*сесїре, браћо и сесїре у Хрисїу. Лексема досїојансїво у секундарном значењу са квалификативом ѿеол. (4. у РСАНУ) има значење „оно што је богоугодно, светачка, божанска врлина, светост, богоугодност“, док се са лексемама *ваше, његово* и сл. користи као термин за ословљавање црквених достојанственика¹⁴.*

1.1.4. Постоје и три лексеме које у лексикографским изворима (дескриптивним речницима) у свом примарном значењу припадају (и) религијској сфери. Ради се о лексемама *чудо, бес* и *наїасї*. Уз прву од њих (у РМС и РСЈ) стоји квалификатив *рлг.*, а поред њега и *миї*.¹⁵ Осим тога, ова лексема јавља се и као део еортонама (*Чудо Св. архангела Михаила у Хони*). Лексема *бес* у свом примарном значењу је из терминосистема православне духовности само у РСАНУ¹⁶, док је у РМС и РСЈ ово њено значење (ипак) секундарно¹⁷. Код примарног значења одреднице *наїасї* у РСАНУ стоји глоса у загради, испред дефиниције (често рлг.), а затим следи дефиниција: „оно што се (обично изненада) јавља као неповољно за човека, што оптерећује, што чини живот тешко подношљивим, невоља, недаћа, зло“. Сфера православне духовности у ширем смислу је и сфера живота уопште, као и поглед на свет, те сматрамо да је глоса (често рлг.) истовремено и оправдана и није. Иста глоса могла је да стоји и код примарног значења лексеме *нада* које (у РСАНУ) гласи: „вера да ће се догодити, испунити оно што се очекује, жели, прижељкује, осећање, уверење да ће се нешто испунити“. Често лексикографи поступају недоследно у оваквим и сличним случајевима, што је последица управо онога што смо на почетку рекли – да за већину људи (па и лексикографа) вера није професија. Лексема *наїасї*, према РСАНУ, јавља се и у својим секундарним значењима као термин из сфере православне духовности: значење 4. б. гласи: (обично с одредбом „нечастива“, „нечиста“) ђаво, сотона; значење 5. б. је: опасност да се упадне у грех (по религиозним схватањима), искушење. Лексикографска недоследност коју помињемо сведочи, између осталог, и о томе да је дошло до детерминологизације значења лексема о којима говоримо, односно да је њихово терминолошко значење као примарно или изгледело (у случају лексеме *наїасї*, о чему нам сведоче и речнички чланци ове лексеме у РМС и РСЈ, где нема ниједног значења које би се односило на ову сферу) или је „прешло“ у секундарно (код лексема *бес* и *чудо*).

1.1.5. Значења лексеме *наїасї* илустровала су нам и вишезначност у оквиру терминосистема православне духовности. Ово је још једна од карак-

¹⁴ Ово значење забележио је још Вук у свом *Рјечнику*, па је одатле пренето у РСАНУ (значење 3.б.), али данас се може сматрати застарелим. Црквени великодостојници ословљавају се са *Ваше (високо)їреосвешїенсїво*, патријарх са *Ваша свешїосїи*.

¹⁵ О лексеми *чудо* у српском језику написан је подробан рад (Лазић Коњик – Јелић 2012).

¹⁶ Значење је овде неправилно оквалификовано као празн(ословно).

¹⁷ О овој лексеми писано је такође подробно (Бајић–Вуловић 2009).

теристика дела испитиваних лексема и илустроваћемо је и на другим примерима у даљем тексту.

1.1.5.1. Лексеме из општег лексичког фонда *лик*, *сабор* и *збор* јављају се, на пример, као делови синтагми: *лик св. мученика*; *збор св. њрејодобних*, *сабор св. архангела* и сл. Ове лексеме користе се у термилошким системима *чинови свейшости* и *чинови Свейших ангела*. Све оне у наведеним синтагмама јављају се у неком од својих секундарних значења које је у датим контекстима заједничко и можемо га формулисати на следећи начин: „скуп бића истог реда, слоја, занимања и сл. одлика, својстава која их карактеришу“. Свака од ових лексема, такође у неком од својих других секундарних значења – означава још неки денотат који спада у сферу православне духовности. У случају лексеме *збор*, у питању је „састанак народа око цркве (обично о црквеној слави), црквени сабор“. Лексема *сабор* јавља се у овом истом значењу, а такође и у значењу „скуп црквених достојанственика који решава важна црквена питања“. Коначно, лексема *лик* јавља се и као синоним лексеме *икона*¹⁸, функционишући и на овај начин као термин.

1.1.5.2. У једном од примера (Тихомир Остојић о Доситеју Обрадовићу) који у РСАНУ илуструје прво од наведених у претходној целини значења (конкретно лексеме *лик*)¹⁹, потоња лексема употребљена је са придевом *анђелски*, а такав термилошки лексички спој (*анђелски лик*) јавља се као синоним лексеме *монашиво* (*монашки њозив*). За исто значење употребљава се и *анђелски* (*ангелски*) *образ*, што значи да је још једна лексема општег лексичког фонда – *образ* – део вишечланог термина из сфере православне духовности. Она се у значењу *монашки стейен*, *ред* ређе употребљава и самостално, што је забележено у РСАНУ (лексеме *образ*¹, значење 9, са квалификативом *цркв.* и Даничићевим примером): „У самоме калуђерству имају два реда: мали и велики образ, по Грчки схима“. И ова лексема, као и лексема *лик*, такође има и значење *икона*, које је правилно оквалификовано као застарело, али сматрамо да је неправилно издвојена као посебна лексема *образ*³, где је ово значење – „икона“ – примарно.

1.1.5.3. Лексема *отац* функционише као термин у сфери православне духовности такође у више својих секундарних значења. Најпре, она се користи за називање, још чешће ословљавање Бога Оца, Бога уопште (Свете Тројице), као и било ког човека који носи конкретан свештенички или монашки чин (заједно с називом чина, као у примерима *оче њрошо!* *Оче игумане!* или без њега, просто *оче!*²⁰).

¹⁸ У РСАНУ значење лексеме *лик*¹ 4.в.

¹⁹ У РСАНУ, значење 2.а. лексеме *лик*². Пример о коме говоримо гласи: Сва побожна братства сматрају општежитије као први знак својега анђеоскога лика.

²⁰ Ово је секундарно значење лексеме *отац* (у сва три описна речника – РСАНУ, РМС и РСЈ – 3. значење), без квалификатива.

1.1.5.3.1. Затим, лексема *оѿац*, у морфолошком облику множине, јавља се као члан термилошке синтагме *Светији оци*. Термин *Светији оци* односи се у првом реду на светитеље из тзв. златног века хришћанства (четвртог века) који су написали многа дела у одбрану чистоте хришћанства и чувања апостолског предања, подстакнути потребом за одбраном од јеретика који су се у то време појављивали. Према свом другом подзначењу односи се, осим на поменуте, још и на све оне светитеље који су у потоњим вековима и све до данас чували, по првима названа, светоотачка учења, оставили многа своја дела и поуке у наслеђе Православној цркви и у том смислу били настаљачи и прејемници светитеља првих векова. Осим *оци*, постоји и термин, такође само у множини: *учиѿијељи*, најчешће као део двочланог термина *Учиѿијељи Цркве*. Иако синоними, у текстовима се често користе и један и други термин заједно, у континуитету, као у примеру: „Попут светих Апостола, *светији Оци* и *Учиѿијељи* Цркве херувимски богомудро ... исповедају јединство и јединственост Цркве Православне“ (Поповић 1978: 211).

1.1.6. У последњој целини видели смо да се две лексеме јављају као термини у облику множине. Овај морфолошки облик карактеристичан је и за неке друге лексеме из општег лексичког фонда које као такве имају функцију термина у сфери православне духовности. Неке друге лексеме из нашег материјала пак јављају се као термини само у одређеном придевском виду. Навешћемо још примера термина који имају један од ова два морфолошка облика када функционишу као термини.

1.1.6.1. Лексеме *сила* и *власѿи* су, у морфолошком облику множине – називи за два (од укупно девет) чинова анђелских. Поред тога, лексема *сила* је члан термилошке синтагме *небеска сила* који значи „духовно, бестелесно биће“, тј. синоним је с термином *ангел*, *анђео*. Термилошка синтагма *небеска сила* појављује се у множини као дефиниција израза *више силе* у речничком чланку одреднице *сила* у РМС и РСЈ. У истом речничком чланку у РМС, такође у множини, наведена је и као синоним лексеме *бог*. У РСЈ се као израз и не појављује, осим што се се (у облику једнине) помиње у илустрацији једног од значења придева *небески*: 2. рлг. *који се односи на врховно биће, на божанство и сл., божански*: ~ дух, ~ сила.

1.1.6.1.1. Лексема *час* је у једном од својих секундарних значења *назив врѿије богослужења*. Теоријски, она у овом значењу може да се употреби и у облику једнине, кад треба да се прецизира да ли је у питању читање првог, трећег, деветог или једанаестог часа (као делова богослужења), али далеко чешће се сусреће у множини, као посебан (један) део богослужења. Тако је у РМС и РСЈ и означена: 5. мн. цркв. *служба у ѿправославној цркви у које се време чиијају ѿсалми и молиѿве*²¹.

²¹ У РСЈ је значење 4, али са истим квалификативима и готово идентичном (стилски правилнијом) дефиницијом.

1.1.6.2. Придев *йраведан* у одређеном виду – означава један од чинова светости, а конкретно односи се на човека који је постао свет живећи таквим врлинским животом у свету који је могао да буде добар пример за све око њега. Терминолошко значење ове лексеме није забележено у описним речницима. У РМС постоји секундарно значење (5): *који живи йо начелима религиозног морала, који је без греха, йобожан* (са примером *йраведни Јов*). Ова именичка (и терминолошка) употреба придева *йраведан* у одређеном виду требало би да се региструје у речничком чланку овог придева. Можда би могла и да буде одредница са посебним речничким чланком, као именица настала конверзијом од придева *йраведан*²².

1.1.6.3. Придев *велики*, такође само у одређеном виду, члан је више термина: *велико освећење воде* (назив обреда), *Велики Пејшак*, *Велика недеља*, *Велики йосй*, *велико славословје* итд. Употреба овог придева само у одређеном виду позната је и у терминосистемима других сфера²³. Осим тога, у РСАНУ забележено је (значење 11. г.) и да је овај придев „чест атрибут уз имена религиозних појмова“. Ово није у вези са терминолошком функцијом датог придева, али можемо додати да у свим наведеним примерима уз потоње значење у РСАНУ (обично уз именицу *Бог*) – придев *велики* је у одређеном виду.

1.1.7. Навешћемо још неколико примера за синонимију (и варијантност), коју бисмо такође истакли као једну од карактеристика термина из сфере православне духовности. Пошто она није карактеристика само лексема из општег лексичког фонда, нећемо се на њој дуже задржавати. Синонимија је и овде, као и у већини других терминологија, резултат паралелне употребе лексема из различитих језика. Поред већ наведеног синонимског низа *лик – образ – икона*, имамо и *ваздух – воздух – аер; небо – сен; уље – јелеј; јагње – агнец; бес – демон; слуга – раб; Слово – Логос, йойлойа – йейлойа* итд.

1.1.8. На крају, сматрамо да је потребно истаћи и показати како је изразито сложена употреба и дефинисање појединих лексема из општег лексичког фонда у функцији термина када се говори о Светој Тројици, у оквиру тријадологије, али и ван ње. Ово је терен на коме је много тога и експлицитно неисказиво. На пример, не може се рећи шта је Божија суштина. Оно о чему се у православној теологији говори јесу односи, дејства, енергије, пројаве и својства Оца, Сина и Светога Духа. Овде су при употреби лексема из општег лексичког фонда за правилно разумевање потребна додатна објашњења семантике речи које се користе, како не би дошло до неке догматске грешке. Илустроваћемо на примерима неких лексема.

²² Ова појава, према појединим истраживачима, назива се *лексичко-граматичка* или *кайегоријална йолисемија* (в. Драгићевић 2007: 142–143).

²³ Ово је забележено и у РСАНУ, под 15. (само одр.) *као сйални айрибуий у синйагмама и разним йтерминима*: велика болест, велика заграда, велики кашаљ и др. — В. код тих именица.

1.1.8.1. То је случај, на пример, код лексеме *савеѝ* у дволексемском термину *Превечни Савеѝ*, који значи: одлука Божанских Лица Свете Тројице о спасењу рода људског и предодређењу средстава за то спасење која је претходила Оваплоћењу Сина Божијег, Христовој појави у историји, Његовом тзв. *Првом доласку*. У догматици се упозорава на то да треба имати у виду право значење словенске речи „совјет”. То није данашње уобичајеније значење: „већање, договор“ (рус. *совещание*) него: „изјава, исказивање воље“ (рус. *волеизъявление*). Прво значење подразумева саглашавање неколико воља, а у Богу постоји само једна воља (в. Давиденков 2005: 239).

1.1.8.2. У вези са лексемом *рођење* којој се често додаје одређење *вечно*, што је термин који се користи када се говори о разлици Бога Сина, тј. Христа, у односу према другим Ипостасима Тројичног Божанства, такође се у православном богословљу додатно објашњава и истиче да се не ради о *рођењу* које је исто као и свако друго. Св. Григорије Богослов, на пример, пише: „Велики Отац Великог Јединородног Сина ... рађањем Сина није поднео ништа што је својствено телу“, као и: „Божанству не смем приписивати своје рођење“ (в. Григорије Богослов 2004: 16; 19).

1.1.8.3. Затим, познато је у догматици да су све три Ипостаси Свете Тројице беспочетне, но, такође, догма је и то да је „Отац *йочейѝак* Сину и Духу“ и да „Син има *йочейѝак* у Оцу“. У потоњим одређењима лексема *йочейѝак* функционише као термин. Ради се о почетку не по времену, него по узроку, тј. из овог термина искључена је сема која се тиче времена. Тајна Свете Тројице не може се посматрати у границама категорије времена, а да не буде повређена беспочетност сваке Ипостаси. Безбожно је, на пример, говорити да је постојање Сина почело после Оца (в. Поповић 2003: 188), а, истовремено, видели смо, Син има почетак у Оцу.

2.1. У овом раду приказана је лексика из општег лексичког фонда која функционише као терминолошка у оквиру сфере православља. Показало се да су већина ових лексема делови терминолошких синтагми (54 од укупно 125), док један део њих има терминолошко значење као секундарно (једно или више) (35 лексема), ретко (и) примарно (само лексеме *чудо*, *најѝсѝ* и *бес*). Постоје и лексеме које су истовремено и делови терминолошких синтагми и једно (или више) њихових секундарних значења припада датом терминосистему (33).

2.1.1. Илустровали смо следеће карактеристике: вишезначност, синонимност, појаву употребе појединих лексема као термина само у одређеном морфолошком облику (множина и одређени вид придева) и потребу за семантичким прецизирањем појединих лексема.

2.2. У закључку бисмо могли рећи још и то да дубље и свестраније истраживање лексема из општег лексичког фонда које у појединим значењима функционишу као термини у сфери православне духовности може да донесе

неке нове закључке у српској терминологији, нарочито зато што се ради о области толико сраслој са српском традицијом и културом, па и свакодневним животом и погледом на свет, да је не можемо назвати ни струком ни науком.

ЛИТЕРАТУРА

- Авербух 2006: К. Я. Авербух, *Общая теория термина*, Москва: МГОУ.
- Алексејева 2013: М. О. Алексеева, Свообразие динамических процессов в терминологии православия, у: С. Д. Шелов (ур.), *Терминология и знание. Материалы III Международного симпозиума*, Москва: Институт русского языка им. В. В. Виноградова РАН, Центр изучения русской филологии и культуры Хэйлуцзянского университета при Министерстве образования КНР.
- Бајић 2013: Р. Бајић, *Лексика из сфере њавославне духовности у српском језику и њена лексикографска обрада* (докторска дисертација у рукопису), Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду.
- Бугајова 2008: И. В. Бугаева, *Язык православных верующих (в конце XX – начале XXI века)*, Москва: РГАУ – МСХА им. К. А. Тимирязева.
- Бајић–Вуловић 2009: Р. Бајић, Н. Вуловић, Семантичко–фразеолошка анализа неких лексема са сакралним значењима у српском језику (анђео, ангел / демон, бес), *Црквене студије*, бр. 6, Ниш: Центар за црквене студије, 271–279.
- Вуковић 2002: Г. Вуковић, Општа и термиолошка лексика у лексикографској пракси. У: *Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе*, Нови Сад – Београд: САНУ, Матица српска, Институт за српски језик.
- Григорије Богослов 2004: св. Григорије Богослов, *Песнопения таинственные*. Москва: Правило веры.
- Давиденков 2005: И. О. Давыденков, *Догматическое богословие*. Москва: Православный Свято-тихоновский гуманитарный университет.
- Драгићевић 2007: Р. Драгићевић, *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике.
- Јован Лествичник 2000: Св. Јован Лествичник, *Лествица*, Света Гора Атонска: Манастир Хиландар.
- Кабре 1998: Т. Cabré, *Terminology: theory, methods and applications* (translated by Janet Ann De-Cesaris). Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins publishing company.
- Кнежевић 2013: И. Кнежевић, Ускостручни термини у теолошким академским радовима, у: Ј. Грковић–Мејдор, К. Кончаревић (ур.), *Теоллингвистичка ѡроучавања словенских језика*, књига 5, 113–127.
- Лазић Коњик – Јелић 2012: И. Лазић Коњик, М. Јелић, О значењу лексеме *чудо* у српском језику, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* LV/1, 197–210.
- Лејчик 2012: В. М. Лейчик, *Терминоведение*, Москва: URSS.
- Поповић 1978: Ј. Поповић, *Догматишка Православне Цркве*. Том III. Београд: Манастир св. Ђелије код Ваљева.
- Поповић 2003: Ј. Поповић, *Догматишка Православне Цркве*. Том I. Београд: Задужбина „Свети Јован Златоуст“ и Манастир Ђелије.
- РМС: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–VI, Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска (I–III), Нови Сад: Матица српска (IV–VI), 1967–1976.

РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XIX, Београд: САНУ, Институт за српски језик, 1959–.

РСЈ: *Речник српскога језика*. Нови Сад: Матица српска, 2007.

Ружица С. Левушкина

ОБЩЕУПОТРЕБИТЕЛЬНАЯ ЛЕКСИКА В ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОЙ ФУНКЦИИ В СФЕРЕ ПРАВОСЛАВНОЙ ДУХОВНОСТИ

Резюме

В представленной работе речь идет об общеупотребительной лексике, которая используется в терминологии сферы православной духовности. Прежде всего говорится о существенных особенностях лексики этой области в целом и терминологии данной сферы в частности. Указанные лексемы разделены на четыре группы, в каждой приведены характерные примеры. На примерах показана многозначность и синонимичность лексики, а в отношении троичной терминологии эксплицитно объяснена семантика отдельных лексем, используемых в качестве терминов (*савейї, рођење, ѿочейїак*). Некоторые лексемы являются терминами только в определенных морфологических формах. Наибольшая их часть (54 из 125) представлена в составе терминологических и(ли) ономастических словосочетаний. Три лексемы в толковых словарях современного сербского языка в своем первичном значении относятся к сфере православной духовности (*чудо, најасїї, бес*). Они являются исключением, так как 33 из 125 лексем только в своих вторичных значениях используются как термины данной сферы. Также есть лексемы (34), которые служат терминами не только в каком-либо своем вторичном значении (или не в одном значении, а в нескольких), но также являются членами терминологических словосочетаний.

Ключевые слова: общеупотребительная лексика, терминология сферы православной духовности, термин, лексема, терминологическая синтагма, вторичное значение, многозначность